

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ДЪЛГОСРОЧНА СПЕСТОВНОСТ ЗА ПЕНСИЯ В БЪЛГАРИЯ

д-р Галина Стоянова
Бургаски свободен университет

LONG-TERM SAVINGS OPTIONS FOR A PENSION IN BULGARIA

Dr. Galina Stoyanova
Burgas Free University

Резюме: *Индивидуалните спестявания на хората са личен избор и отговорност на всеки човек. Житейските цели, които могат те да удовлетворят са разнообразни, взаимосвързани и често ограничени във времето. Една от тях е дългосрочната спестовност за пенсия и относителното запазване на стандарта на живот в „белокосите“ години на пенсионната възраст. Своевременното и гъвкаво – адаптивно планиране на личните финанси в дългосрочен аспект, с цел натрупване на средства за пенсия и познаването същностните предимства и недостатъци в използването на продуктовете възможности за това, оптимистично определя по-добър пенсионен сценарий пред всеки човек, когато настъпи момента пенсията да бъде основния източник на средства.*

Ключови думи: *спестовност, пенсия, спестовна застраховка „Живот“, допълнително доброволно пенсионно осигуряване, паневропейски личен пенсионен продукт.*

Abstract: *People's individual savings are each person's personal choice and responsibility. Life's goals – which they can satisfy – are varied, interconnected and often time-limited. One of them is the long-term retirement savings and the relative preservation of living standards in the „white-haired“ years of retirement age. Timely and flexible – adaptive planning of personal finances in the long term, in order to accumulate funds for retirement and knowledge of the essential advantages and disadvantages in using product opportunities to do so, optimistically determines a better pension scenario for each person when the time comes for the pension to be the main source of funds.*

Key words: *savings, pension, life savings insurance, additional voluntary pension insurance, pan-European personal pension product.*

Спестяване доброволно и обосновано целенасочено или спестяване по принуда, спестяване „бели пари за черни дни“ или осъзнато спестяване и ефективен резултат. Съществуващите различни продуктови възможности за дългосрочна спестовност за пенсия, често объркват потенциалните им потребители, поради неразбиране или сложност. Такива продукти се предлагат от банки, застрахователни компании, пенсионноосигурителни дружества, инвестиционни дружества, които от своя страна спазват секторни регулации и правила по пътя на създаването, поддържането и приключването на дългосрочните спестовни взаимоотношения с клиенти. Гарантирането на

баланса в интересите на спестители за пенсия, финансови институции, общество, регулатор и надзор, определя подходящата рамка за формиране на достатъчен размер на пенсия и подобряване на индекса за активен живот на възрастните хора – заетост, здравен статус, покриване на потребностите от здравна и дентална грижа, възможности за независим живот, участие в различни форми за учене през целия живот, участие в обществения живот.

Обект на изследването са съществуващите в България възможности за личен и доброволен избор на продукт за пенсионно осигуряване с дългосрочен характер.

Предмет на представянето и анализа са особеностите на съществуващите продукти за дългосрочна спестовност за пенсия и с акцент върху предимствата и недостатъците, влияещи на личния избор, както и проблемните аспекти и перспективи.

Актуалност на изследването, предпоставки и факти:

- Проблемите на възрастните хора в България, отдавна красноречиво подсказват за недостатъчната ефективност на отделни състави на пенсионната ни система. Значим факт за настоящето ни е съществуването на „Белият лебед“ – демографската катастрофа и смърт [1], който извежда със спешност проблематиката на дългосрочната спестовност с цел осигуряването на хората за пенсия.
- Недостатъчната финансова грамотност и страха от загуба на средства в динамичното ни ежедневие, играят ролята на „стоп палка“ пред потенциалните потребители.
- Приливната вълна на COVID -19 „преизчисли“ измеренията за смисъл и стойност на човешкия живот и показва уязвимостта на пенсионната система от кризи на финансовите пазари. От началото на 2020 г. във фокуса на анализите на резултати и рискове, задължително се добави и влиянието на фактора коронавирус.
- Непрекъснато намаляващите лихвени нива от началото на второто десетилетие на 21 век.
- Множеството предизвикателства от доставчиците на дългосрочните спестовни продукти, тяхната законова регламентация и исторически пазарен опит.
- Националната програма за развитие на България 2030 [2], определя три стратегически цели – „ускорено икономическо развитие, демографски подем и намаляване на неравенствата“. Някои от данните в нея с източник Евростат, имат взаимосвързаност и са сигнал за нужда от пенсионно планиране с начало от първата работна заплата или получен първи доход:
 - Продължителност на трудовия живот в години [3] към 2019 г. е 34 години за Българи при 34,9 години средна стойност за ЕС за същата година;
 - Домакинствата с материални лишения [4] са 19,9 % през 2020 г. при средна стойност за ЕС 5,9% за същата година;
 - Дял на директните плащания от домакинствата от общите разходи за здравеопазване [5] за България е 39,3 % и за ЕС средната стойност е 15,2 % през 2017 г.;
 - Дял на разходите за извънболнична медицинска помощ и рехабилитационни грижи спрямо общите разходи за здравеопазване [6] е 13,9 % за България и 23,5% средна стойност за ЕС;
 - Граждани, които използват он-лайн платформи за консултации с лекари – специалисти (eHealth) [7] за 2019 г. в България са 10% при средна стойност за ЕС 18%;

- Средната продължителност на живота [8] в България следва общата за ЕС тенденция на нарастване и достига 74,8 години за 2017 г., спрямо 72,7 години за 2007 г., но остава най-ниска в ЕС.
- През 1951 г. България е имала 7 277 386 жители, през 1986 г. - 8 958 564 души и през 2021 г. е с численост 6 924 933 души. За 35 години населението на страната е имало прираст от 1 681 178 души, а след това за следващите 35 години спадът е с 2 033 631 души – приблизително колкото след една гражданска или световна война.
- При населението за 2021 г. в България и отчетен темп на прираст $-0,71\%$, прогнозата на Департамента по икономически и социални прогнози [9] за България е:
2025 г. – население 6 694 221 души – темп на прираст $-3,55\%$ /
2030 г. – население 6 430 854 души – темп на прираст $-3,93\%$ /
Прогнозата за населението на света сега 7 927 841 485 души е:
2025 г. – население 8 187 482 626 души – темп на прираст $5,00\%$ /
2030 г. – население 8 553 090 972 души – темп на прираст $4,47\%$ /
- По данни на НСИ [10] през 2020 г. линията на бедност общо за страната е 451,00 лв. средномесечно на лице от домакинство, а през 2019 г. е 413,04 лв. При този размер на линията под прага на бедност са били 1659,9 хил.лица или 23,8% от населението на страната, а през 2019 г. са били 1586,2 хил.лица или 22,6 % от населението на страната. През 2020 г. годишният общ доход средно на лице от домакинство е 7002 лв. и нараства с 6,2% спрямо 2019 г. Българските домакинства са изразходвали 6220лв средно на лице.

В структурата на общия доход с най-висок относителен дял е работната заплата, като през 2020 г. той е 56,1%, което 0,5 процентни пункта по-малко в сравнение с 2019 г. и с 4,3 процентни пункта повече от 2011 г. Доходите от всички социални трансфери / пенсии, обезщетения за безработица, семейни добавки за деца и други социални помощи и обезщетения/ формират 31,8% от общия доход на домакинствата. От получените социални трансфери с най-висок относителен дял в общия доход на домакинствата са доходите от пенсии 28,8 %, който е с 1,5 процентни пункта повече в сравнение с 2019 г. и с 1,3 процентни пункта по-малко от 2011 г. Коефициентът на заетост за населението на възраст 20-64 навършени години е 73,4 % и намалява с 1,6 процентни пункта в сравнение с 2019 г.

През 2020г живородените деца са 59 086, броят им е намалял спрямо 2019 г. с 2452 деца. Броят на умрелите е 124 735 души, а коефициентът на обща смъртност е 18 промила. Спрямо предходната година броят на умрелите се увеличава с 16 652.

Възможности за лична доброволна спестовност за пенсия в България.

Изложение

Спестовността е важно решение за всеки човек. Редовното спестяване за дълго време позволява да се натрупва сума с увеличаваща се стойност. Истината е, че в ежедневието си хората очакват да им останат пари, за да ги спестят. Препоръчително е още щом се получи работната заплата или съответния доход да се заделят 8 % – 12% за спестяване. Така се създава позитивен резултат на мисловната задача „Плати първо на себе си“. Познати са различни аргументи за отклоняване от спестовността. Някои от тях са:

- Аз не съм толкова организиран, за да спестявам;
- Не разбирам от финанси и не знам как да се справя с това спестяване;

- Получавам малка заплата и нищо за спестовност не ми остава;
- Нужни са големи суми, а аз такива нямам;
- Парите никога не ми стигат, как да отделия за спестяване;
- Губя свободата си, като се натоварвам с редовно спестяване;
- Ще трябва да се лиша от зимна и лятна почивка, за да спестявам в приемливи цифри;
- Мога да спестявам, но за кратко време, това спестяването за пенсия е с дълъг хоризонт и не е за мен;
- Съпругът ми инвестира в недвижими имоти, това спестяването за пенсия няма смисъл;
- Други.

Самоцелната спестовност най-често не дава високи резултати. Поставянето на цел при спестяването е съществен момент и мотивационен двигател за постоянство по пътя на нейното постигане. Обслужвайки различни житейски цели чрез спестовността, превантивно подготвяме благоприятната им реализация. Те могат да имат най-разнообразен характер: образование на децата, първо собствено жилище или ново жилище, нов автомобил в семейството, екскурзия и други. *Една от целите за спестовност пред всеки човек, е събирането на средства за пенсия.* Същественото различие в постигането на тази цел с изброените преди това е, че пенсията с кредит от банка или заем от приятел не може да се постигне.

Право на пенсия за осигурителен стаж и възраст [11] по чл. 68 л.1 и 2 от Кодекса за социално осигуряване / КСО/ се придобива при навършена възраст 61 години и 8 месеца и осигурителен стаж 36 години за жените, навършена възраст 64 години и 4 месеца и осигурителен стаж 39 години за мъжете. Според Wikipedia [12] пенсията е фиксирано парично възнаграждение /изплащано обикновено месечно/, което се дава на хората с навършена възраст /пенсионна възраст/ и с придобит необходим като рамка трудов стаж, или пък са трайно болни, или са с физическо увреждане. Основният вид е т.нар. трудова пенсия, за която се изисква определен трудов стаж и се изчислява според вноските на трудещия се в пенсионен фонд.

През 2000 г. в България беше въведена тристълбовата система за пенсионно осигуряване, представен на фиг.№ 1.

Пенсионната система в България

Фигура № 1 Пенсионната система в България

Доброволното пенсионно осигуряване в пенсионен фонд, е лично решение за всеки български гражданин с навършени 16 години възраст. Отличава се със следните особености:

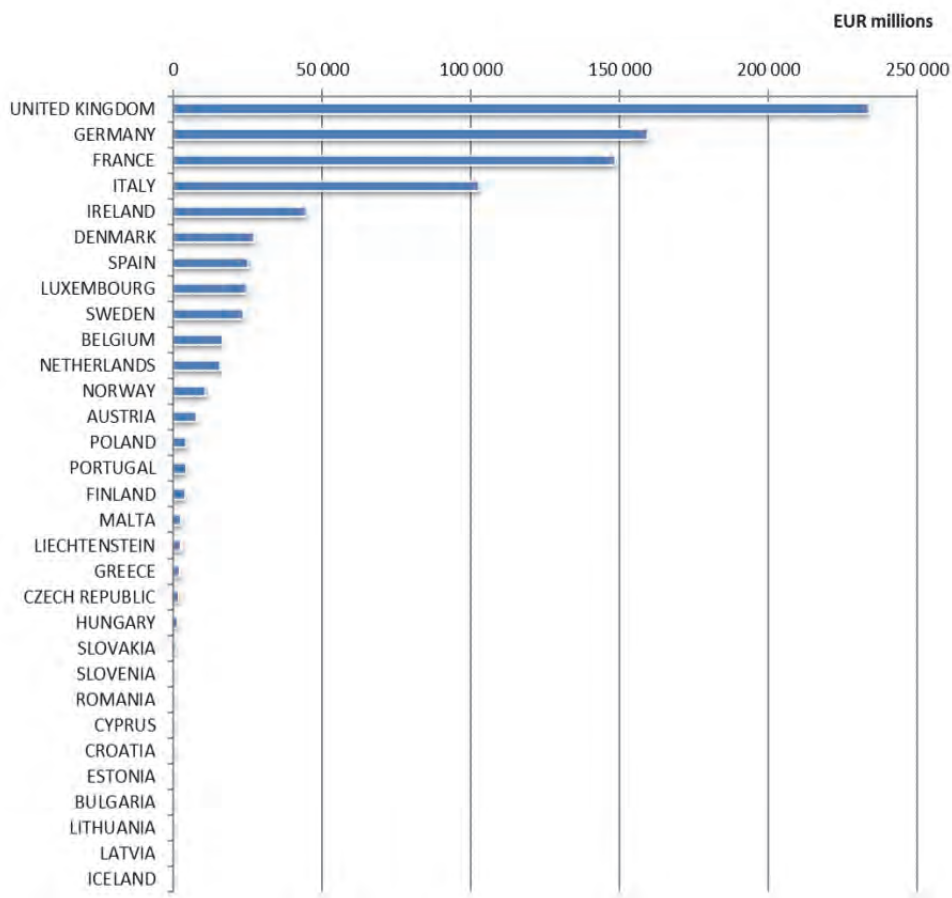
- Доброволно спестяване за пенсия и персонално решение, изразяващо се в натрупване на средства в индивидуална партида за всяко осигурено лице и разпределяне на доходност от тяхното инвестиране;
- Свобода в избора на размер на вноската;
- Възможност за избор на срок за внасяне по партидата и интервали за внасяне на вноските във времето;
- Зависим размер на пенсията от натрупаните средства към момента на пенсиониране, вид и срок на получаваната пенсия;
- Право на избор за срочна или пожизнена пенсия;
- Възможност при навършване на пенсионна възраст за избор между съответния вид пенсия или еднократно или разсрочено изплащане на натрупаните средства;
- Право за разпореждане със средствата натрупани по личната партида – възможност за изтеглянето им по всяко време;
- Натрупаните средства от работодател се изплащат на лицето при придобиване на право на пенсия, за да могат да изпълнят своето предназначение;
- Право на информация, реализирана чрез годишното извлечение на индивидуалната партида и във всеки един момент представяне на информация от съответния пенсионен фонд за състоянието и движението по партидата;
- Средствата на осигурените лица са юридически и счетоводно отделени от средствата на ПОД;
- Възможност за годишно данъчно облекчение, определено от размера на внесените вноски в една финансова година;
- Договор за доброволно пенсионно осигуряване с ПОД може да сключи физическо лице или юридическо лице;
- КФН упражнява контрол за спазване на законовите изисквания и налага санкции при констатирани нарушения.

Отлична възможност за дългосрочна спестовност е животозастраховането, където най-често титуляри на застрахователна полица могат да са лица на възраст от 18 години и при някои видове застраховане на възраст от 15 години. При рисковото – спестовното животозастраховане застрахователната компания има задължението въз основа на сключен застрахователен договор, да изплати застрахователна сума при определени условия, свързани с живота, здравето и телесната цялост на застрахованото лице, на ползващите лица. Застрахователят има задължението при сключване на застрахователния договор и течение на срока на неговото съществуване, да плаща застрахователните премии редовно, своевременно да уведомява застрахователя за настъпили промени в рисковите обстоятелства на застрахованото лице и има правото на претенция или заявление за изплащане на застрахователна сума при настъпване на застрахователно събитие от покрит от застрахователя застрахователен риск. В Кодекса за застраховането [13] в Приложения № 1 са посочени видовете застраховки „Живот“, които могат доброволно да бъдат направени, като между тях е и застраховката „Живот“ за пенсия и рента, както и застраховката „Живот“, свързана с инвестиционен фонд.

Особености на застраховка „Живот“ с цел натрупване на средства за пенсия:

- Застраховката има рисково – спестовен характер или инвестиционен характер, т.е. покрива застрахователни рискове (загуба на живот, загуба на трудоспособност, защита при тежки заболявания и други) в течение на застрахователния срок, като осигурява финансова защита на застрахованото лице и неговото семейство и предоставя натрупана спестовност за срока на застраховката;
- Дългосрочната застраховка „Живот“ може финансово да обслужи житейската цел за натрупване на средства за пенсия.
- Застрахователят има свободата да избере вида на застраховката, нейния срок, размера и начина на плащане на застрахователната премия, както и периодичността за плащането ѝ, определя ползващите лица по всеки един от избраните застрахователни рискове;
- Застрахователят може да бъде физическо лице или юридическо лице;
- Застрахователят подписва застрахователната полица и само той има правото да я управлява, т.е. може да прекрати застрахователния договор предсрочно (откупуване на застраховка), има правото да трансформира полицата в безпремийна с намалена застрахователна сума;
- Застрахователят има задължението на плаща застрахователна премия, която може да бъде еднократно или регулярна / периодична в зависимост от вида на застраховката;
- Застрахователят не може за сключи застрахователен договор без съгласието на застрахованото лице при случай, че застраховач и застрахован не са едно и също лице;
- Застрахованото лице винаги е физическо лице и върху неговия живот, здраве и телесна цялост застрахователната компания по силата на общите условия на застраховката, предоставя застрахователна защита.

Пазарното развитие на дългосрочното животозастраховане по последни данни бележи ръст в развитието си и това привлича потенциалните застраховачи. Брутните записани премии по „Живот“ без презастрахователните премии в страните от Европейския съюз [14] по последни отчетни данни са представени на Фиг.№2.

Фиг. № 2 Брутни записани премии по Живот за държави ЕС

Източник: ЕДЗППО /Соло/Годишно/Публикувано 20210901/ Данни, извлечени 20210812/

На българският застрахователен пазар животозастраховането се развива в условията на намаляващо и застаряващо население, което 73,7 % живее в градовете, отрицателен темп на прираст, средна продължителност на живота за мъжете 71,5 г и за жените 78,5 г, 22,6 % хора в риск от бедност, БВП към 31.12.2020 г. по текущи цени е 118,6 млрд. / 119.7 млрд. към 31.12.2019 г./, като разбивката по сектори е в полза на услугите 69,5% / от които банки и застрахователни компании са 6,2%, промишленост 26,5% и едва 4% земеделие. По данни на КФН [15] към 31.07.2021 г. 36,2 % от премийния приход в животозастраховането е по застраховки „Живот“ и рента и 39,7 % от него по застраховка „Живот“, свързана с инвестиционен фонд. Най-голям е дела 60,7 % на изплатените застрахователни суми по застраховка „Живот“ и рента или 78 546 718 лева. Броят на застрахованите лица по действащи договори към 31.07.2021 г. по застраховка „Живот“ и рента са 1 425 493, като от тях 48 896 са заст-

раховани по застраховка за пенсия или рента. Застрахованите лица по застраховка „Живот“, свързана с инвестиционен фонд са 45 400 застраховани.

Фиг. №3. Структура на премиите приходи в животозастраховането към 31.07.2021 г.

Фиг. № 4. Структура на изплатените застрахователни суми към 31.07.2021 г.

Някои отличителни характеристики на ПЕПП, които позволява спестовност навсякъде в Европейския съюз:

- ПЕПП се въвежда с Регламент на ЕС/2019/1238 [16], приет през месец юли 2019 г. и е в сила от месец август 2020 г., който дава правната основа и е известен, като „Регламента ПЕПП“;
- Доброволен продукт, допълващ тристълбовата българска пенсионна система;
- Високо стандартизиран продукт, т.е. лесен за сравняване;
- Сключва се чрез договор с доставчик на ПЕПП въз основата на задължителни информационни документи – документ за ключова информация за ПЕПП КИД и декларация за ползите;
- Онлайн разпространение и постигане на разходна ефективност от разпространението му;
- Не е обвързан със зависимост от професия или вид договорна трудова заетост;
- Доставчици на ПЕПП могат да бъдат банки, застрахователни компании, пенсионноосигурителни дружества и инвестиционни дружества, като на всеки пет години при ограничени разходи, могат да бъдат променяни ;
- Доставчиците могат да предлагат до шест вида инвестиционни варианта, включително основния наречен „Основен ПЕПП“. Основният ПЕПП защитава осигурените лица и техните интереси чрез *гаранция* или *техники за намаляване на риска*, като разходите не може да надвишават повече от 1% от натрупания капитал годишно.
- Задължителен надзор върху доставчиците и защита интересите на осигурените лица. ЕЮРА има правомощия за намеса по отношение на продуктите, което означава, че може да се намеси и при глобални проблеми в Европейския съюз, относно защитените по ПЕПП.
- Габриел Бернардино, председател на ЕЮРА, каза [17]: „Европейският орган за застраховане и професионално пенсионно осигуряване (ЕЮРА) изпълни целта си да създаде ПЕПП като проста, безопасна и надеждна опция за пенсионни спестявания за европейските граждани и да предостави мощен инструмент за преодоляване на разликата в пенсионните спестявания. ПЕПП е уникална възможност да се предложи на потребителите участие в устойчиви инвестиции и Европейския съюз на капиталовия пазар, като същевременно се гарантират добри пенсионни резултати и защита срещу негативен пазарен риск“.

Заклучение

Познаването на възможностите за осигуряване на доброволна пенсия предполага информиран избор от осигурените лица и е предпоставка за вземане на своевременни и гъвкаво – адаптивни решения по време на индивидуалното пенсионно-спестяващото пътуване. Дългосрочната спестовност с цел натрупване средства за пенсия: балансира интересите на участниците в процеса, подобрява управлението на рисковете, повишава инвестиционните резултати, осигурява защита при настъпване на застрахователни събития, активно въздейства на разходната ефективност и се осъществява под задължителен контрол и надзор. Настоящото и бъдещето на дългосрочната спестовност за пенсия чувствително се влияе от многоликото влияние на процесите и тенденциите в Европейския съюз.

Литература:

1. Дуранкев, Б. Ендогенни и екзогенни фактори, черни и бели лебеди, условия и рискове пред финансовата система на Р.България 2020 - 2030 г. и в перспектива до 2050 г., Устойчивост на финансовата система, дългосрочна перспектива /онтологични и емпирични основания/, изд. „Св. Григорий Богослов“, 2021 г., книга 6, стр. 169.
2. <https://www.minfin.bg/bg/1394>
3. <https://www.minfin.bg/bg/1394>, стр.91
4. <https://www.minfin.bg/bg/1394>, стр.97
5. <https://www.minfin.bg/bg/1394>, стр.101
6. <https://www.minfin.bg/bg/1394>, стр.101
7. <https://www.minfin.bg/bg/1394>, стр.106
8. <https://www.minfin.bg/bg/1394>, Приложение № 2, стр.14
9. <https://countrymeters.info/bg>, отворен последно на 28.10.2021 г.
10. <https://nism.bg/bg/articles/view>, последно отворен на 16.10.2021 г.
11. <https://mlsp.government.bg/pensii>, отворен последно на 17.10.2021 г.
12. <https://mlsp.government.bg/pensii>, отворен последно на 17.10.2021 г.
13. <https://lex.bg/mobile/idoc/2136>, последно отворен на 27.10.21 г.
14. <https://register.eiopa.europa.eu>, [Solo/Annual/Published 20210901/Data extracted 20210812], отворен последно на 27.10.2021 г.
15. <https://fsc.bg>
16. <https://op.europ.eu/bg>, отворен последно 28.10.2021 г.
17. <https://www.eiopa.europa.eu>, отворен последно на 27.10.2021 г.